

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Починок К. Б.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського права та процесу

Національного університету державної фіскальної служби України

У статті досліджується правова природа господарського права як галузі права, як галузі законодавства, як науки й навчальної дисципліни на основі аналізу відомих вчених-господарників з наведеної тематики. З'ясовано, що господарське право як галузь права розглядають як несамостійну, самостійну та комплексну галузь права. Під час дослідження господарського права як галузі законодавства було встановлено, що воно є категорією господарського права, яка охоплює основні закони та нормативно-правові акти, які мають відношення до здійснення господарської діяльності та регулюють правовідносини у цій сфері. Господарське право як науку було розглянуто через предмет та завдання. Господарське право розглядають як навчальну дисципліну, яку умовно поділяють на загальну та особливу частини. На основі виконаного аналізу наукових підходів стосовно визначення правової природи місця господарського права в системі права України було сформовано визначення господарського права.

В статье исследуется правовая природа хозяйственного права как отрасли права, как отрасли законодательства, как науки и учебной дисциплины на основе анализа известных ученых-хозяйственников по данной тематике. Выяснено, что хозяйственное право как отрасль права рассматривают как самостоятельную, самостоятельную и комплексную отрасль права. При исследовании хозяйственного права как отрасли законодательства было установлено, что она является категорией хозяйственного права, которая охватывает основные законы и нормативно-правовые акты, имеющие отношение к осуществлению хозяйственной деятельности и регулирующие правоотношения в этой сфере. Хозяйственное право как наука была рассмотрена через предмет и задачи. Хозяйственное право рассматривают как учебную дисциплину, которую условно разделяют на общую и особенную части. На основе выполненного анализа научных подходов к определению правовой природы места хозяйственного права в системе права Украины было сформулировано определение хозяйственного права.

The article investigates the legal nature of economic law, namely, as a branch of law, as a branch of legislation, as a science and an academic discipline on the basis of the analysis of well-known scholars of economics on the aforementioned topics. It was found out that economic law as a branch of law is considered as an independent, independent and complex branch of law. In the study of commercial law as an area of law it was established that it is a category of economic law, which covers the main laws and regulations that are relevant to the implementation of economic activities and regulate legal relations in this area. Economic law as a science was considered through subject and tasks. Commercial law is regarded as a discipline, which is conventionally divided into general and special. On the basis of the performed analysis of scientific approaches regarding the definition of the legal nature of the place of economic law in the system of law of Ukraine, the definition of economic law was formed.

Ключові слова: галузь права, господарське законодавство, господарське право, господарські правовідносини, право.

Постановка проблеми. У вітчизняній правовій науці є проблема, яка не втрачає своєї актуальності й досі, незважаючи на те, що вона обговорювалася у наукових колах протягом багатьох десятиріч. Це проблема визначення правової природи господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідженням правової природи господарського права займалися А.Г. Бобкова, Р.П. Бойчук, О.М. Вінник, В.М. Гайворонський, Л.А. Жук, Д.В. Задихайло, Г.Л. Знаменський, В.В. Лаптев, В.К. Мамутов, В.С. Мілаш, В.М. Пашков, О.П. Подцерковний, О.П. Світличний, М.Л. Шелухін, В.С. Щербина та багато інших.

Враховуючи надзвичайно велику кількість напрацювань видатних вчених-господарників з наведеної тематики, хотілося констатувати, що в науковій літературі вона доволі ґрунтовно розглянута. Проте думки науковців щодо правової природи господарського права відрізняються.

Взагалі ж господарське право (господарське право України) варто розглядати у 4-х основних аспектах – як галузь права, як галузь законодавства, як науку і як навчальну дисципліну.

Як зауважив доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Г.Л. Знаменський, у кожній з цих сфер був накопичений чималий законотворчий науковий та виховний потенціал [1, с. 91].

Мета статті – дослідити правову природу господарського права як галузі права, як галузі законодавства, як науки й навчальної дисципліни на основі аналізу відомих наукових підходів до вирішення цієї наукової проблеми та спробувати викласти своє бачення стосовно розв'язання цього питання.

Одним із основних завдань викладення матеріалу у цій статті є уникнення категоричності стосовно будь-якого коментування поглядів науковців на предмет визнання чи невизнання господарського права самостійною галуззю права.

Виклад основного матеріалу. Юридичні джерела пропонують досить багато дефініцій терміна «право».

Так, С.С. Алексеев, спираючись на загальносуспільну сутність права, пише, що воно становить зумовлену природою людини систему регулювання суспільних відносин, яка виражає свободу особистості. Цій системі притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість можливістю державного примусу [2, с. 196].

На думку О.Ф. Скакун, право – це система норм (правил поведінки) і принципів, установлених або визнаних державою регуляторами суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни і які забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [3, с. 217].

Наведені погляди вчених-правників на поняття «право» свідчать, що особливості формулювання його дефініції залежать від того, який підхід до праворозуміння використовує автор. В одних випадках науковці акцентують увагу на тому, що право становить регулятор суспільних відносин, що формується під впливом об'єктивного розвитку суспільства; в інших – їх увага приділяється переважно нормативному складнику терміна, тобто концентрується на тому, що право – це система правил, установлених і забезпечених державою. Зокрема, О.Ф. Скакун у визначенні цього поняття поєднує природно-правовий і позитивістський підхід до праворозуміння.

Таке різноманіття поглядів на сутність поняття «право» відобразилося на його формулюванні в окремих правових галузях, зокрема й у господарському.

Починаючи розгляд господарського права як галузі права, наведемо спочатку значення поняття «галузь права».

Юридичний енциклопедичний словник визначає галузь права як відносно автономну в системі права сукупність правових норм та інститутів, якими регулюються однорідні суспільні відносини [4, с. 645].

Як зауважує професор, член-кореспондент НАПрН О.М. Вінник, у вітчизняній юридичній науці щодо питання про господарське право як галузі права сформувалися три основні позиції.

Перша з них негативна. Її прихильники (С.М. Братусь, Р.О. Халфіна, Г.К. Матвеев, Я.М. Шевченко, А.С. Довгерт та інші) вважають господарське право не самостійною галуззю права, а простим поєднанням цивільно-правових та адміністративно-правових норм, що діють у сфері господарювання. Однак господарські правовідносини, на думку О.М. Вінник, не можна розкласти на цивільно-правові й адміністративно-правові, хоча історичне коріння господарського права лежить у сфері і публічного, і приватного права. Крім того, господарське право має значний за обсягом власний нормативний матеріал, що не належить ні до цивільного, ні до адміністративного права. Одним з таких інститутів, що зумовили виділення господарського (торгового, комерційного) права в окрему галузь права, є інститут банкрутства.

Друга позиція щодо господарського права – позитивна – полягає у визнанні господарського права самостійною галуззю права, яка не має нічого спільного з іншими галузями (В.В. Лаптев, В.К. Мамутов, І.Г. Побірченко та інші). Однак господарське право, хоча і є специфічним явищем, проте пов'язане з іншими галузями права, наприклад, з цивільним, оскільки згідно з усталеною думкою підпорядковується, скажімо, загальним засадам зобов'язального права; з адміністративним, оскільки використовує, зокрема, такі методи правового регулювання, як метод владних приписів та правові форми керівництва економікою – управління у вузькому розумінні (видача дозволів, ліцензій), контроль [5, с. 45–46].

Як зауважує В.С. Мілаш, господарське право як самостійна галузь права є цілісною системою норм, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на господарські відносини для забезпечення ефективного функціонування господарського обігу та соціальної спрямованості суспільного виробництва з метою утвердження та підтримання суспільного господарського порядку [6, с. 4].

Згідно з третьою позицією, яка, на переконання О.М. Вінник, найбільше відповідає життєвим реаліям (її прихильниками є Ю.К. Толстой, О.А. Пушкін, С.С. Алексеев, Г.В. Пронська) та є, на наш погляд, найпоширенішою, господарське право є комплексною галуззю права, в якій зібрані правові норми основних галузей права, приурочені до одного предмета правового регулювання – господарської діяльності. Господарське право, за словами О.М. Вінник, крім запозиченого з інших галузей, має досить об'ємний власний (оригінальний) нормативний матеріал (інститут внутрішньогосподарських, зокрема і корпоративних, відносин, інститут банкрутства, інститут антимонопольного регулювання господарської діяльності, інститут державного замовлення тощо) [5, с. 44–46].

Таку позицію має також і авторський колектив навчального посібника «Господарське право», виданого під загальною редакцією Л.А. Жука, автори якого вважають, що господарське право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері управління економікою, виробництва та реалізації продукції, виконання робіт і надання послуг з метою отримання прибутків. Господарське право, на їхню думку, є комплексною галуззю права, що базується на нормах цивільного права щодо правоздатності фізичних і юридичних осіб, цивільно-правових угод, конкретизує їх, а також містить норми адміністративного, фінансового, трудового права, які регулюють господарську діяльність, господарське право і найближче до нього за змістом цивільне право, співвідносяться як загальне та спеціальне. Цивільне право зумовлює загальні основи регулювання майнових і особистих немайнових відносин, а господарське право конкретизує цивільно-правові норми щодо конкретних сфер і видів господарської діяльності [7, с. 4].

Розглядаючи господарське право як галузь законодавства, більшість науковців та фахівців у галузі господарського права погоджується із загальною тезою, що господарське законодавство є категорією господарського права, яка охоплює основні закони та нормативно-правові акти, які мають відношення до здійснення господарської діяльності та регулюють правовідносини у цій сфері.

Термін «законодавство» є одним із базових в юридичній науці та практичній правничій діяльності, а його застосування досить широко використовується у в текстах нормативно-правових актів для виокремлення сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують певну сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права [8, с. 25].

Так, наприклад, В.К. Мамутов зазначає, що як галузь законодавства господарське законодавство є «визначеною нормативною системно-структурною організацією», яка передбачає поєднання господарсько-правових норм у галузеву систему законодавства на засадах єдності предмета господарсько-правового регулювання та охоплює господарсько-правові норми, що містяться в таких джерелах права, як закони і підзаконні акти, які цілком або частково належать до предмета господарсько-правового регулювання [9].

В.С. Щербина наголошує, що господарське законодавство загалом можна визначити як систему нормативних актів, які згідно із законом є інституційними джерелами господарського права [10, с. 77].

Поняття «господарське право» розглядають також і як науку.

На думку учасників авторського колективу підручника «Господарське право» (Д.В. Задихайла, В.М. Пашкова, Р.П. Бойчука), господарське право як наука є належно систематизованою сукупністю знань про господарсько-правове регулювання суспільних відносин, про законність функціонування та розвитку господарського законодавства, про способи досягнення його ефективності та про засоби отримання нових знань, необхідних для удосконалення господарського права [11, с. 19].

Наука господарського права, як справедливо визначає заслужений діяч науки і техніки України Г.Л. Знаменський, завжди тримала в центрі уваги таку проблематику, виконуючи при цьому функції теорії господарського законодавства. Наука господарського права створює і такі інструменти, які закладають міцну наукову основу для практичного вивчення дієвості, результативності, корисності, а в цілому й ефективності господарського законодавства [12, с. 408].

Господарське право як наука вивчає історію становлення та розвитку системи правового регулювання господарських відносин в Україні та за кордоном, виявляє закономірності, тенденції, прогалини правового регулювання господарських відносин та напрацьовує рекомендації щодо вдосконалення як правового регулювання, так і правозастосовної практики, використовуючи різноманітні наукові методи: аналіз, синтез, історичний, порівняльно-правовий, евристичний, синергетичний методи тощо [13, с. 7].

Предметами науки господарського права, на думку М.Л. Шелухіна, є такі: 1) правове регулювання господарської діяльності (формування та реалізація господарського законодавства, господарське законодавство і господарське право); 2) історія розвитку господарського законодавства і науки господарського права; 3) закордонні системи господарського права; 4) методи вивчення чинного господарського права [14, с. 53].

Завданнями науки господарського права є такі: забезпечення обґрунтованості та ефективності нормотворчого процесу; визначення критеріїв оцінки відповідності господарського права (як галузі права) закономірностям і принципам правового регулювання; розробка найбільш оптимальних меха-

нізмів реалізації норм господарського права; створення єдиного понятійного апарату господарського права; пояснення правотворчих та правозастосовних рішень та прогнозування наслідків порушення закономірностей правового регулювання.

Правові проблеми науки господарського права є об'єктом досліджень юридичних науково-дослідних установ, насамперед, академічного рівня: Національної академії наук України, Інституту держави і права імені В.І.Корецького, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту приватного права і підприємництва АПрН України, Академії правових наук України та галузевих академій. Широкий спектр господарсько-правових досліджень проводиться у вищих юридичних навчальних закладах та юридичних факультетах (інститутах), у яких є відповідні кафедри.

У науковому просторі господарське право прийнято також розглядати як навчальну дисципліну.

Як вважає Т.І. Швидка, господарське право як навчальна дисципліна – це сукупність знань і навичок правового регулювання господарської діяльності і використання відповідних правових норм у практиці господарювання під час здійснення професійної юридичної діяльності [13, с. 7].

Вчені-господарники зазначають, що навчальну дисципліну «господарське право» поділяють на 2 частини – загальну та особливу, хоча це є дещо умовним поділом.

До загальної (першої) частини належать загальні положення про господарське право (поняття господарського права, господарські правовідносини, господарське законодавство, суб'єкти господарських правовідносин, майнова основа господарювання тощо).

Особлива частина розкриває зміст та особливості правового регулювання окремих видів господарських відносин (правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спеціальні режими господарювання, правове регулювання цін та ціноутворення, правове регулювання господарсько-торговельної діяльності, правове регулювання біржової торгівлі, правове регулювання комерційного посередництва, правове регулювання діяльності транспорту, правове регулювання капітального будівництва, правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, правове регулювання банківської діяльності, правове регулювання страхової діяльності, правове регулювання аудиторської діяльності, правове регулювання комерційної концесії тощо) [15, с. 16].

На думку А.Г. Бобкової, призначена для студентів навчальна дисципліна «Господарське право» має на меті дати їм ґрунтовні знання з господарського права з урахуванням особливостей основних положень правового регулювання господарських відносин, законодавства, теоретичних знань та набуття практичних навичок, які необхідні для застосування норм господарського права [16, с. 5].

Таке розуміння господарського права як навчальної дисципліни показує на те, що метою останньої є проведення лекційних і семінарських занять для освоєння господарських правовідносин.

Навчальна дисципліна «Господарське право» ґрунтується на надбанні господарсько-правової науки (щодо історії становлення, правових засобів функціонування господарського права, тенденцій його розвитку та вдосконалення тощо), передбачає аналіз і вивчення основних засад правового регулювання господарських відносин і практики застосування актів господарського законодавства.

Як зауважує О.М. Вінник, обсяг і зміст господарського права як навчальної дисципліни залежить від профілю підготовки (для нотаріусів, суддів, слідчих – у загальному вигляді, для юрисконсультів, адвокатів-господарників, суддів господарських судів – максимально широко) [5]. Аналогічної думки дотримується у своїй статті О.П. Світличний [17].

Наведена позиція науковців розглядається нами як досить обґрунтована. Вона фактично окреслює всі основні завдання господарського права як навчальної дисципліни, що спрямована на подолання правового регулювання серед тих, хто вивчає сферу господарських правовідносин.

Висновок. На основі виконаного аналізу наукових підходів стосовно визначення правової природи місця господарського права в системі права України можна сформулювати таке визначення: господарське право є узагальненою системою загальнообов'язкових правил поведінки для суб'єктів господарської діяльності, якими врегульовуються правовідносини, що виникають між ними під час здійснення господарської діяльності.

Отже, господарське право розглядають як галузь права, як законодавство, як науку і як навчальну дисципліну. Господарське право як правову галузь потрібно розуміти як галузь права, предметом якої є господарські відносини, що формуються у сфері організації та здійснення господарської діяльності конкретного суб'єкта господарювання. Господарські відносини можуть стосуватися захисту прав та законних інтересів учасників господарських відносин, їх регулювання й відповідальності за їх порушення.

Ми підтримуємо думку В.І. Лебеденко, що господарське законодавство України є комплексним сегментарним інститутом господарського права, який складається із значного масиву взаємопов'язаних законодавчих та нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої належності, які в цілому або окремі положення яких безпосередньо або опосередковано регулюють господарські відносини [8, с. 27].

Господарське право як наука є теоретичним висновком і оцінним судженням, які стосуються будь-яких господарських правовідносин. Господарське право як наука має якнайповніше відобразити всі аспекти суспільного життя, інакше як наука воно регресує.

Як навчальна дисципліна господарське право є завданням навчального процесу, завдяки якому можна здобути знання, що стосуються господарського права і як галузі права, і як науки. Мета цієї дисципліни – навчити студентів застосовувати набуті теоретичні знання у вирішенні практичних питань та конкретних професійних ситуацій у сфері регулювання господарських відносин.

Література:

1. Знаменський Г. Господарське право України: сучасний стан та перспективи. Юридична Україна. 2015. № 10–12. С. 91–97.
2. Алексеев С.С., Архипов С.И. Теория государства и права. М.: Норма, 2005. 496 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 1.: А-Г / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл. 1998. 672 с.
5. Вінник О.М. Господарське право: курс лекц. К.: Атіка, 2004. 624 с.
6. Мілаш В.С. Господарське право: навч. посіб. для підгот. до іспитів. 4-те вид., змін. Харків: Право, 2017. 328 с.
7. Жук Л.А. Господарське право: навч. посіб. / Л.А. Жук, І.Л. Жук, О.М. Неживець. К.: Кондор, 2003. 400 с.
8. Лебеденко В.І. Господарське законодавство: комплексний сегментарний інститут господарського права. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. № 6–2. Том 2. С. 24–27.
9. Мамутов В.К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственной правовой мысли в суверенной Украине: научный доклад. Институт экономико-правовых исследований НАН Украины. Донецк, 2004. 40 с.
10. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
11. Задихайло Д.В., Пашков В.М., Бойчук Р.П. Господарське право: підручник / за заг. ред. Д.В. Задихайла, В.М. Пашкова. Х.: Право, 2012. 696 с.
12. Проблеми господарського права і методика його викладання: зб. наук пр. / ред. кол.: Мамутов В.К. (відп. ред.) та ін. НАН України. Ін-т економіко правових досліджень. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. С. 408–410.
13. Швидка Т.І., Кузміна М.М. Господарське право (в схемах та таблицях): навч. посіб. для студентів та аспірантів юридичних та економічних спеціальностей. Харків: Юрайт, 2017. 114 с.
14. Шелухін М.Л. Господарське право: навчальний посібник у схемах і таблицях. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
15. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебикіна Т.С. Господарське право України: навч. посіб. / за заг. ред. С.В. Несиної. К.: Центр учбової літератури, 2012. 564 с.
16. Бобкова А.Г., Моїсєєв Ю.О., Павлюченко Ю.М. Господарське право: практикум / за заг. ред. А.Г. Бобкової. Харків: Право, 2018. 592 с.
17. Світличний О.П. Господарське законодавство України як навчальна дисципліна: сучасний стан і перспективи підвищення якості викладання у навчальних закладах Національного університету біоресурсів і природокористування України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 156–161.